

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ТИЛЬЧИК ОЛЬГА ВІТАЛІЇВНА

УДК 342:340.13(477)(043.5)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Ірпінь – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Університеті Державної фіскальної служби України, Державна фіскальна служба України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Рябченко Олена Петрівна,
Університет державної фіскальної служби
України, начальник кафедри адміністративного
права і процесу та митної безпеки.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Бортник Надія Петрівна,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська
політехніка», завідувач кафедри
адміністративного та інформаційного права;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Коломоєць Тетяна Олександрівна,
Запорізький національний університет,
декан юридичного факультету, завідувач кафедри
адміністративного та господарського права;

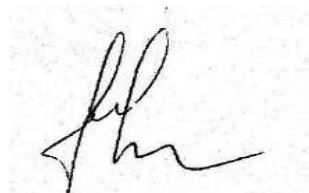
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Проценко Тарас Олександрович,
Державний науково-дослідний інститут МВС
України, перший заступник директора.

Захист відбудеться «4» квітня 2018 року о «9⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02 в Університеті державної фіскальної служби України за адресою: 08201, м. Ірпінь, вул. Садова, 55.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Університету державної фіскальної служби України м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розісланий «3» березня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.О. Мацелик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміна парадигми національної безпеки та наукового уявлення про роль адміністративного права в умовах трансформації його предмету зумовлює активізацію наукових пошуків у напрямі адміністративно-правового забезпечення протидії окремим загрозам. Найменш дослідженою серед нормативно-визначених загроз визнається тінізація економіки.

За даними досліджень міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів АССА, присвячених оцінці та прогнозу розвитку глобальної тіньової економіки, Україна названа третьою після Азербайджану та Нігерії країною із наймасштабнішою тіньовою економікою, що становить 1 трильйон 95 мільярдів гривень або 45,96 % від ВВП 2016 року, яке складало 2,3 трильйона гривень. При цьому рівень тіньової економіки більше 30 % у таких країнах як Бразилія, Російська Федерація, Шрі-Ланка, Пакистан. Найменший показник – у США, Японії та Китаю¹. Така констатація стану вітчизняної економіки викликає суттєві занепокоєння ще й тому, що за даними цього ж дослідження прогнози стосовно його динаміки на найближчі 5 років невтішні, оскільки наведені показники, на думку експертів, не зміняться.

Скорочення масштабів тінізації економіки є невід'ємним складником стратегії реформ та запорукою просування системи гарантій гідного розвитку людини і громадянина, високих стандартів соціального забезпечення в правовій державі. Варто відзначити, що згадане поняття, на відміну від поняття «тіньова економіка», не визначено навіть на рівні підзаконного нормативно-правового акту, а основні напрями формування та реалізації державної політики щодо протидії такому «феноменові» ґрунтуються на застарілих положеннях, які не віддзеркалюють сучасного стану економічної та правової систем, а наукові напрацювання, попри необхідність, здійснені виключно в межах економічної науки, і лише частково – в окремих доробках учених кримінологів та фахівців у сфері кримінального права.

Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки в Україні недостатньо науково опрацьовано й висвітлено в юридичній літературі. Суттєвими є й прогалини в правовому регулюванні протидії такій загрозі національній безпеці, як тінізація економіки. Зокрема, відсутній нормативно-правовий акт, у якому, відповідно до положень Закону України «Про основи національної безпеки України», повинна бути закріплена концепція протидії загрозам у сфері економіки, основною з яких названа тінізація економіки. Протидію тінізації економіки в аспекті адміністративно-правового складника науковці фактично не досліджували.

Для з'ясування основних напрямів подальшого розвитку законодавства з адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки необхідно чітко сформулювати й закріпити поняття тіньової економіки, тінізації

---

¹ Emerging from the shadows The shadow economy to 2025. June 2017.

URL: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf

економіки та протидії тінзації економіки, відмежувати їх від зовнішньо схожих понять, визначити їх зміст, структуру, розкрити основні принципи й напрями адміністративно-правового забезпечення, а також повноваження суб'єктів забезпечення протидії та суб'єктів протидії, порядок взаємодії між ними, особливості забезпечення законності в процесі реалізації правових заходів протидії.

Логіка попередніх наукових досліджень та інтереси практики зумовлюють нагальну потребу у створенні цілісного теоретичного підґрунтя розвитку адміністративно-правового забезпечення протидії тінзації економіки. Побудова такої фундаментальної основи має на меті не лише розробити пропозиції щодо усунення комплексу проблем, наявних у юридичній науці, а й забезпечити надійний ґрунт для практичної діяльності в розгляданій сфері з урахуванням наявної на сьогодні загрози інтенсивної тінзації економіки окремих територій, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень та засади реінтеграції яких тільки формуються.

Зважаючи на те, що феномен тінзації економіки підданий аналізу в площині різних наук, а наукові пошуки великої кількості вчених певною мірою стосуються порушеної в дисертації проблематики, здійснено спробу об'єктивно врахувати наявні доктринальні погляди. З урахуванням змісту досліджуваного явища, відповідним теоретичним підґрунтям стали праці фахівців, спрямовані на вирішення проблем організації виконавчої влади: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, М. І. Іншина, Є. Б. Кубка, В. М. Гаращука, І. П. Голосніченка, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, Т. О. Мацелик, О. І. Миколенка, Н. Р. Нижник, І. В. Патерило, А. О. Селіванова, О. Ф. Скакун, М. М. Тищенко, О. І. Харитонові.

Спеціальні дослідження адміністративно-правових засад, які безпосередньо стосуються обраного предмету дисертації розглянуто в таких фундаментальних працях: «Державне управління економікою (адміністративно-правовий аспект)» (О. П. Рябченко), «Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект)» (В. Т. Білоус), «Організація профілактики економічної злочинності: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління» (В. В. Коваленко), «Адміністративно-правове забезпечення безпеки суб'єктів господарювання в Україні» (Л. Г. Чистоклетов).

Адміністративно-правові режими детінізації окремих сфер економіки досліджені в кандидатських дисертаціях С. П. Познякова, І. В. Чеховської.

Окремі доктринальні положення висвітлені в роботах вітчизняних учених, зокрема за сферою наукових інтересів: адміністративна та інші види відповідальності (Є. В. Додін, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, Л. В. Коваль, Д. М. Лук'янець, О. І. Остапенко, В. К. Шкарупа), проблеми фінансового права (Ю. І. Аністратенко, А. І. Берлач, Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, І. Є. Криницький, Л. М. Касьяненко, О. П. Орлюк, Т. О. Проценко, Л. А. Савченко), митна справа (В. Я. Настюк, Ю. В. Оніщик,

Д. В. Приймаченко), національна безпека (О. О. Бригінець, В. А. Ліпкан), запобігання та протидія корупції як детермінанти тінізації економіки (О. Г. Боднарчук, В. Д. Гвоздецький, В. І. Литвиненко, Р. С. Мельник), інформаційної безпеки (І. В. Арістова, Р. А. Калюжний, А. М. Новицький), вплив міграційних процесів на тінізацію економіки (Н. П. Бортник).

У межах кримінально-правових наук у частині наукового осмислення загальної проблематики злочинів у сфері економіки варто назвати наукові праці І. М. Даньшина, О. М. Джужи, А. П. Закалюка, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, В. В. Лисенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, А. А. Музики, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, П. В. Цимбала, Ю. С. Шемшученка. Окремо слід сказати про науковий доробок В. М. Поповича «Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки».

Визнаючи актуальність проблематики економіки і права, стійкого зв'язку економічної домінанти та правової доктрини, у дослідженні ми використали концептуальні напрацювання, відповідно до предмету дослідження, представників економічної науки, а саме: А. В. Базилюк, З. С. Варналія, В. М. Гейця, О. М. Головченко, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, М. І. Мельника, В. А. Предборського, О. В. Турчинова, К. І. Швабія.

Основою дослідження стали окремі ідеї таких фундаторів учень про феномен тінізаційних процесів в економіці як: Х. Бек, Г. Беккер, Дж. Бюкенен, Д. Блейдс, Г. Гросаман, Б. Даллаго, М. Кастельс, Д. Норт, М. Олсон, А. Портес, Е. Сатерленд, Е. де Сото, Дж. Ю. Стігліц, В. Танзі, Е. Фейг, Б. Фрей, М. Фрідман, К. Харт, Ф. Шнайдер.

Серед дослідників близького зарубіжжя варто виокремити публікації Т. Г. Долгопятової, С. Ю. Барсукової, А. К. Бекряшева, В. Ю. Бурова, В. О. Ісправнікова, Т. І. Корягіної, Л. Я. Косалса, Ю. В. Латова, В. В. Лунєєва, О. В. Осипенко, В. В. Радаєва, Р. В. Ривкіної.

Особливістю пропонованого дослідження є те, що комплексної розробки адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки в Україні до цього часу не здійснювалося, зокрема відсутня узгоджена позиція щодо понять «тіньова економіка», «тінізація економіки», їх змістового наповнення та співвідношення із такими юридичними поняттями як «правопорушення у сфері економіки», «корупційні правопорушення», що не дозволяє визначити напрями забезпечення єдиного комплексного впливу з використанням можливостей науки адміністративного права з метою протидії їх поширенню. Усе це актуалізує тему дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Виконане дослідження відповідає положенням Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Стратегічному плану розвитку ДФС України на 2015-2018 роки, затвердженому наказом ДФС України від 12.02.2015 року № 80.

Основні положення дисертації пов'язані з розробкою проблем і запровадженням адміністративно-правових заходів, що здійснюються в Україні й мають на меті підвищення рівня економічної безпеки в державі, посилення режиму законності у сфері економіки, побудову дієвої системи суб'єктів протидії тінізації економіки. Напрямки дослідження виступають складовою частиною наукових планів Університету Державної фіскальної служби України, зокрема, кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки, Науково-дослідного інституту фіскальної політики й відповідають тематиці науково-дослідних робіт: «Дослідження проблематики керівництва і лідерства у забезпеченні антикорупційних стандартів в органах ДФС» (номер державної реєстрації 0117U004358), «Розбудова комплексної системи протидії тінізації ринку підакцизних товарів України в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0117U004361). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Університету державної фіскальної служби України (протокол від 24 червня 2015 року), а також уточнена (протокол від 05 грудня 2017 року).

Мета й завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексна наукова розробка концептуально-теоретичних та прикладних проблем адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки в Україні, яка включає вироблення цілісної системи наукових поглядів на тінізацію економіки, її детермінацію й визначення на цій основі головних напрямів протидії такій загрозі, підвищення ефективності такої діяльності.

Для досягнення означеної мети вирішено такі *завдання*:

- ґрунтуючись на методології системного підходу, сформувані основу концептуального праворозуміння тіньової економіки та тінізації економіки як явищ, що супроводжують трансформаційні процеси в суспільстві й державі та впливають на стан національної безпеки;

- розкрити ретроспективу процесів детермінації тінізації вітчизняної економіки,

- виокремити детермінанти тінізації економіки та здійснити їх характеристику;

- дати поглиблену інтерпретацію поняття «протидія тінізації економіки» та встановити його співвідношення з суміжними правовими поняттями;

- розкрити генезу нормативно-правового забезпечення протидії тінізації економіки;

- з'ясувати теоретичний зміст та юридичне значення адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки;

- сформулювати поняття та визначити види суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки;

- провести структурно-функціональну характеристику окремих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки;

- запропонувати напрями систематизації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки;

– визначити поняття та виокремити види адміністративно-правових засобів і заходів протидії тінізації економіки, розкрити підстави та особливості окремих процедур їх застосування;

– розкрити значення та перспективи розвитку інституту адміністративної відповідальності як засобу протидії тінізації економіки;

– проаналізувати позитивний досвід застосування окремих заходів протидії тінізації економіки в зарубіжних країнах та окреслити можливості його застосування в Україні, зокрема, з урахуванням активної стадії реформування органів фінансових розслідувань та забезпеченням дерегуляції економіки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки.

Предметом дослідження є теорія й практика адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки.

Методи дослідження. Розв'язання поставлених завдань здійснено з використанням пізнавального потенціалу системи філософських, загальнонаукових та спеціальних методів. Історичний підхід сприяв виявленню закономірностей формування явища тінізації економіки та його детермінант на теренах України (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3), аналіз та синтез дозволив визначити ознаки тінізації економіки та сформулювати це та інші поняття (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1). За допомогою форми аналізу – класифікації, визначено види та підвиди суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки (підрозділи 3.1, 3.2). Структурно-функціональний метод застосований під час характеристики компетенції суб'єктів забезпечення, а також у ході виявлення недоліків у їхній діяльності (підрозділи 3.2, 4.2). Порівняльно-правовий метод використано для визначення напрямків удосконалення правових засад, практики діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, вивчення законодавства та практики протидії тінізації економіки в інших державах (підрозділи 2.2, 3.2, 4.1, 4.3). Методи граматичного розгляду і тлумачення правових норм сприяли виявленню прогалин та інших недоліків законодавства, виробленню пропозицій щодо його вдосконалення (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3, 4.1). Системний підхід дозволив сформулювати теоретичне обґрунтування побудови адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, як складника загальної системи протидії загрозам національній (економічній) безпеці (підрозділи 2.3, 3.3).

Нормативну основу роботи складають Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, що визначають зміст та особливості адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практичної діяльності органів публічного адміністрування, правоохоронних органів, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали,

результати соціологічних досліджень, звіти та інші аналітичні матеріали й розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права самостійним завершеним комплексним науковим дослідженням проблем адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, у якому сформульовано низку нових наукових положень та висновків, які характеризують особистий внесок дисертанта.

Уперше:

- обґрунтовано концептуальний підхід до адміністративно-правового дослідження проблеми визначення сутності адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки – з оперттям на методологію системного підходу, що містить теоретичне обґрунтування та структурну побудову системи організації протидії тінізації економіки, праворозуміння якого ґрунтується на теоретичному визначенні та юридичному змісті цього явища;

- на основі аналізу змісту явища «тіньова економіка», його основних елементів, з урахуванням визначених в економічній та юридичній науці підходів, усвідомлено необхідність виокремлення самостійної юридичної категорії – «тінізація економіки». Це опосередковано емерджентністю ознак системи «тінізація економіки» та її діалектичного зв'язку із науковою категорією «тіньова економіка», який виражено в причинно-наслідковому співвідношенні;

- запропоновано поняття «тінізація економіки», що в плані змісту спрямоване на визначення динаміки міжгалузевого явища «тіньова економіка», та визначено його юридично значущі характеристики;

- обґрунтовано періодизацію розвитку пізнавальної діяльності тіньової економіки та тінізації на теренах нашої держави залежно від таких критеріїв як визнання ключових детермінантів тінізації економіки, що обумовлюються панівною формою державного управління економікою, оцінка впливу тінізації економіки на політичну та економічну ситуацію в країні. Визначено три періоди: радянський період (1917 роки до кінця 80 років ХХ століття); перехідний пострадянський період (90-ті роки – початок 2000 років); становлення незалежної Української держави в період початку реформування правової та економічної систем (з початку 2000-х по теперішній час);

- розкрито генезу нормативно-правового забезпечення протидії тінізації економіки на теренах України та запропоновано класифікацію нормативно-правових актів за таким критерієм, як цільове призначення, а саме визначення місця протидії тінізації економіки серед задекларованих завдань;

- обґрунтовано доцільність закріплення на нормативному рівні поняття «протидія тінізації економіки» як комплексу заходів впливу суб'єктів, наділених відповідним правовим статусом, з виявлення причин та умов, які сприяють порушенню встановлених правовими нормами вимог до діяльності у сфері економіки, профілактики, попередження, запобігання, припинення таких

порушень, ліквідації їх наслідків та притягнення винних осіб до відповідальності з метою недопущення процесу негативної трансформації економіки (що призведе до отримання матеріального результату, який не відображається у складі ВВП) та запобігання формуванню загроз економічній безпеці.

Удосконалено:

– положення щодо відмінності між «економічною діяльністю», «правопорушенням у сфері економіки» та «економічним правопорушенням», які в економічній та юридичній науках помилково складають зміст ототожнюваних категорій «тіньова економіка» та «тінізація економіки»;

– пізнавальні підходи до сутнісної характеристики явищ тіньової економіки та тінізації економіки, що передбачає визнання дуальної економіко-правової природи тіньової економіки, оскільки поширюється внаслідок здійснення неврегульованої діяльності, що має ознаки економічної, та тінізації легальної економіки, будучи при цьому закономірним складником пізнання в межах як економічних, так і юридичних наук;

– теоретичні положення про співвідношення понять «тіньова економіка» та «тінізація економіки» у статичному та динамічному аспектах. Статичний аспект охоплює визнання тіньової економіки як результату, а тінізації – як діяльності. У динамічному аспекті тіньова економіка та тінізація економіки співвідносяться як результат і спосіб його отримання. Відповідно, діяльність уповноважених суб'єктів має бути спрямована на визначення обсягів тіньової економіки, засобів та способів протидії тінізації економіки;

– визначення протидії тінізації економіки як цільового формально-визначеного впливу уповноважених суб'єктів правовими та організаційними засобами на об'єкт (осіб) з метою охорони й захисту національних інтересів у економічній сфері та у сфері публічного адміністрування, попередження й недопущення порушень у згаданих сферах, у тому числі – шляхом усунення корупційних ризиків;

– положення щодо визначення суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, надано їх функціонально-структурну характеристику. Доведено відсутність системності при формуванні кола таких суб'єктів;

– визначення видів суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки на основі такого критерію, як обсяг і характер компетенції;

– наукові підходи до підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення діяльності суб'єктів спеціальної компетенції, що протидіють тінізації економіки в межах виконання інших завдань, на основі досягнення балансу між завданнями, функціями та їх зв'язком із конкретними засобами й заходами протидії та уникнення дублювання повноважень між різними суб'єктами протидії;

– пропозиції до законодавства про адміністративну відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері економіки, а саме – визначення підстав притягнення до відповідальності та встановлення видів стягнень, їх розміру відповідно до економічно обґрунтованих положень на основі врахування співвідношення із відповідними кримінальними та іншими правопорушеннями.

Дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення про історично зумовлені витoki детермінант тінзації вітчизняної економіки та визначення власне детермінант формування й розвитку тінзації економіки, а також їх класифікація на три основні групи – правові, економічні, соціальні, з метою визначення напрямів адміністративно-правового забезпечення протидії;

– пропозиції стосовно формування нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання проблем адміністративно-правового забезпечення протидії тінзації економіки, в аспекті дотримання системних зв'язків як між напрямками протидії загальній міжгалузевій загрози – корупції, загрозам у конкретних сферах, так і в цілому системи адміністративно-правового забезпечення національної безпеки;

– концептуальні положення про встановлення співвідношення протидії тінзації економіки та запобігання корупційним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним із корупцією, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та пропозиції щодо комплексного характеру організації такої протидії;

– обґрунтування положень про такі засади підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення безпекового складника України у сфері економіки та реформування відповідних структур, як: ґрунтування на об'єктивній оцінці сучасного стану діяльності відповідних підрозділів, вихідним завданням яких є протидія тінзації економіки, визначення вектора подальшого системного реформування та посилення задекларованої інституційної спроможності з урахуванням всіх супровідних ризиків;

– визначення статусу аналітичного дослідження як окремого засобу діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінзації економіки, а саме протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, визначення його місця в системі інших засобів діяльності уповноважених суб'єктів;

– встановлення пріоритетних напрямків вдосконалення нормативних положень щодо використання в Україні заходів протидії тінзації економіки, які визнані ефективними в окремих зарубіжних країнах, зокрема таким видом контролю (в його широкому значенні), як моніторинг, та його формою – аналітичним дослідженням.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції та рекомендації сприятимуть удосконаленню адміністративно-правового забезпечення протидії тінзації економіки в Україні. Одержані результати можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – як фундамент для розв’язання та подальшого дослідження таких проблем: адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки в Україні (акт впровадження в роботу НДІ ФП Університету ДФС України № 160 від 13.11.2017 року; акт впровадження в науково-дослідну діяльність ДНДІ МВС України від 15.11.2017 року; акт впровадження результатів дослідження в роботу Донецького юридичного інституту МВС України № 36-а/17 від 09.11.2017 року), запобігання корупції в ДФС України (довідка про впровадження результатів дослідження в роботу НДІ ФП Університету ДФС України №2910/01-23 від 20.11.2017 року), загальні напрями забезпечення базових прав людини в процесі взаємовідносин із фіскальними органами (довідка про участь у спільному проекті Української Гельсінської спілки з прав людини та Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 20.11.2017 року);

– у сфері правотворчості – у ході підготовки проектів нових та вдосконаленні чинних нормативно-правових актів, а також аналітичних матеріалів з питань протидії тінізації економіки (довідка про впровадження результатів дослідження у діяльність Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб № 22/1-4688-17 від 06.11.2017 року; довідка про впровадження результатів дослідження у діяльність Департаменту боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом ДФС України № 27384/6/99-99-16-04-15 від 24.11.2017 року);

– у правозастосуванні – у практичній діяльності суб’єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки (довідка про впровадження результатів у діяльність Слідчого управління фінансових розслідувань Офісу великих платників податків ДФС України № 1456-17 від 10.11.2017 року);

– у навчальному процесі – при вивченні навчальних дисциплін: «Адміністративно-правова протидія тіньовій економіці», «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Публічно-правова протидія корупції», «Адміністративна юрисдикція правоохоронних органів», «Адміністративно-правовий режим погашення податкового боргу» (акт від 17.10.2017 року Університету ДФС України; акт № 37а-17 від 09.11.2017 року Донецького юридичного інституту МВС України), «Адміністративна відповідальність у сфері економіки» (довідка № 67-01-1985 від 06.12.2017 року Національного університету «Львівська політехніка»), при підвищенні кваліфікації працівників ДФС України (акт № 9/34-09 від 26.11.2017 року Навчально-наукового центру інноваційних освітніх технологій та регіонального навчання).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації наукові положення, висновки й рекомендації, що виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно. Ідеї та розробки співавторів у дисертації не використані.

Апробація результатів дисертації. Ключові теоретичні напрацювання й рекомендації оприлюднені в тезах доповідей і наукових повідомлень на наукових і науково-практичних семінарах і конференціях: «Актуальні проблеми запобігання корупції та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в контексті створення служби фінансових розслідувань» (м. Ірпінь, 20 жовтня 2017 р.); «Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії» (м. Київ, 23 червня 2017 р.); «Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи» (м. Київ, 24 травня 2017 р.); «Фінансові розслідування: імплементація європейського досвіду в Україні» (м. Ірпінь, 19 травня 2017 р.); «Адміністративно-правове забезпечення безпеки людини та громадянина на сучасному етапі розвитку суспільства» (м. Київ, 24 травня 2017 р.); «Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку» (м. Кривий ріг, 24 березня 2017 р.); «Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні» (м. Київ, 30 серпня 2016 р.); «Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Ірпінь, 20 листопада 2015 р.); «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Актуальні правові та організаційні проблеми публічного управління та судочинства» (м. Кіровоград, 12–13 квітня 2013 р.) «Фінансовий механізм структурної модернізації національної економіки» (м. Ірпінь, 5–7 березня 2012 р.); «Запобігання злочинам у сфері забезпечення національної безпеки України» (м. Київ, 21 листопада 2008 р.); «Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності» (м. Ірпінь, 13 листопада 2008 р.); «Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 6 червня 2008 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 15-16 травня 2008 р.).

Публікації. Основні практичні й теоретичні положення дисертаційного дослідження відображено в одноособовій монографії, двох колективних монографіях, науково-практичному коментарі до Податкового кодексу України, навчальному посібнику у співавторстві, 24 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, з них 9 у міжнародних фахових виданнях та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 науковій статті в інших наукових виданнях, а також у 15 тезах доповідей і повідомлень, оприлюднених на наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 477 сторінок, у т. ч. основного тексту – 389 сторінок. Список використаних джерел налічує 487 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, ступінь наукової розробленості обраної для аналізу проблематики, визначено зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 «Тінізація економіки як об'єкт наукового аналізу» складається з трьох підрозділів і присвячений з'ясуванню фундаментальних проблем існування й розвитку тіньової економіки та тінізації, зокрема й детермінації зазначених явищ, з урахуванням ретроспективних процесів та сучасного стану.

У підрозділі 1.1 *«Онтологія наукового пізнання тіньової економіки та тінізації економіки»* висвітлено наукові підходи до визначення категорій «тіньова економіка» та «тінізація економіки» як підсистем національної безпеки. Схарактеризовано зазначені явища з позиції впливу на особу, державу та суспільство в цілому. Визначено характер наслідків існування й розвитку згаданих явищ з урахуванням їх нетотожності та співвідношення, а також ролі економічної домінанти в правовій доктрині. Методологія дослідження тіньової економіки та тінізації економіки, побудована на системному підході, дозволила сформулювати поняття, встановити зміст і функції тіньової економіки та тінізації економіки, з урахуванням яких формується концептуальне право розуміння необхідності протидіяти тінізації економіки як протиправній діяльності. Обрано за основу підхід, який дозволив у межах аналізованих понять розмежувати економічну діяльність та протиправну діяльність, яка, зокрема, має ознаки економічної. Наведений поділ є принциповим, оскільки дає змогу визначити «тінізацію економіки» як загрозу національній (економічній) безпеці, а також виявити різницю між «економічною діяльністю», «правопорушенням у сфері економіки» та «економічним правопорушенням», які в економічній та юридичній науках помилково складають зміст ототожнюваних категорій «тіньова економіка» та «тінізація економіки».

У підрозділі 1.2 *«Ретроспектива процесів формування детермінант тінізації вітчизняної економіки»* досліджено історичні передумови інституалізації процесу тінізації економіки в умовах зміни економічного, соціального, політико-правового, ідеологічного середовища в Україні з урахуванням ролі держави та її впливу на економіку. Здійснення такого аналізу долає односторонній емпірико-еволюціоністський підхід до пізнання процесів розвитку тінізації економіки й дає змогу виокремити закономірності стану досліджуваного об'єкта, відмінного від попереднього з відповідними особливостями.

Радянський етап трансформації економічних відносин став джерелом виникнення багатьох негативних тенденцій в історіографії сучасних соціально-

економічних явищ та міцним підґрунтям для розвитку окремих підходів до тінізації економіки, обумовлюючи комплекс особливостей цих процесів у сучасному розумінні. У цей період тіньовою вважалася діяльність поза плановою державною економікою, яка уособлювала закономірності адміністративно-командної системи управління й визнавалася протиправною, переважно злочинною. Наведені твердження є поверхневими, оскільки, незважаючи на реальну економічну діяльність поза плановою економікою, яка визначалася злочинною, окремі види злочинів (наприклад, корупція) ототожнювалися з тінізацією економіки.

Перехідний етап характеризується способом накопичення приватного капіталу та розвитку неформальних форм поведінки в економіці і охоплював відрізок 90-х – 2000-х років. Основний вектор наукової думки став відходити від догматичних положень «марксистсько-леніністських учень», а на перше місце як об'єкт наукових досліджень стала виходити власне самотність українського народу. Поряд із цим, зберігається етатистський підхід при визначенні ролі держави в економічних відносинах, який визнається причиною поширення тінізації вітчизняної економіки в умовах утиску економічної свободи.

Сучасний етап характеризується реформуванням правової та економічної системи, а в науковому сенсі – осмисленням економіки як об'єкта публічного адміністрування, визначення сервісної ролі органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення економічної рівності та соціальної справедливості в публічних правовідносинах, трансформації предмету адміністративного права і, як наслідок, його змісту.

У підрозділі 1.3 *«Характеристика детермінант тінізації економіки (тенеза економічних та правових доктрин)»* наведено аналіз проблематики встановлення причин існування й поширення явища тінізації економіки, яка опосередковується необхідністю впливу на них з метою нейтралізації, тобто визначенням предмету адміністративно-правового забезпечення протидії. Прикметним є те, що єдиного розуміння причин виникнення та поширення явища тінізації економіки ні юридична, ані економічна наука не подає. З урахуванням розвитку економічних доктрин встановлено, що причини віддзеркалюють основні ознаки поняття «тінізація економіки». У загальному вигляді питання передумов існування «тіньової економіки» та «тінізації» виявляється в тому, що інституціоналізація неформальних проявів в економіці і є підґрунтям для їх правового оформлення та визнання легальними економічними інститутами, без усвідомлення необхідності характеристики тінізації як загрози. При цьому необхідно визнати вихідну позицій та відмінності реалій сучасної України та характеристик об'єкта експериментального вивчення, оскільки виникають «обмежувальні» та «розширювальні» інтерпретації тіньової економіки та тінізації економіки, у яких ототожнюють аналізовані поняття. В «обмежувальних» інтерпретаціях «тіньова економіка та тінізація економіки» тлумачиться як дисфункція,

девіація, патологічне відхилення або як окрема особливість процесу економічного життя малорозвинених країн. За «розширювальної» інтерпретації, прояви названих явищ можна виявити і в розвинутих економічних системах як догматичний компонент на всіх етапах розвитку економічного життя людства. Основною прогалиною визначено такі положення аналізованих вчень, відповідно до яких причиною поширення аналізованих феноменів є адміністративне управління економікою, як наслідок – основними способами усунення детермінант визнаються реформування системи управління, посилення інституційних спроможностей окремих органів державної влади тощо. Разом із тим, за таких умов у протидії тінзації економіки визначальне місце відведене адміністративно-правовому забезпеченню.

Розділ 2 «Протидія тінзації економіки як об'єкт адміністративно-правового регулювання та співвідношення цього поняття із суміжними правовими поняттями» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню сутності та змісту протидії тінзації економіки як адміністративно-правової категорії, встановленню змістового зв'язку з суміжними категоріями, у цьому розділі також аналізується генеза нормативно-правового забезпечення протидії тінзації економіки та доктринальна сутність і значення її адміністративно-правового забезпечення.

У підрозділі 2.1 «Етимологія категорії «протидія тінзації економіки» у змістовому зв'язку з суміжними правовими категоріями» розкрито теоретичні підходи, за допомогою яких комплекс заходів, спрямованих на подолання загрози тінзації економіки, позначається як протидія тінзації економіки. Констатується невизначеність об'єкта відповідного впливу, у зв'язку з чим у більшості наукових публікацій обґрунтовується позиція щодо необхідності «боротьби» з «тіньовою економікою», її «детінізації», «легалізації». Доводяться прорахунки такого підходу, оскільки впливати на «тіньову економіку» можна шляхом зміни підходів до визначення її змісту та методів розрахунку її обсягу, що здійснюється відповідно до міжнародних стандартів стосовно до так званої «офіційної» економіки. Враховуючи те, що тіньова економіка є насамперед економікою, вважаємо некоректним визначення такої мети впливу на неї, як «знищення», «подолання», «боротьба». Доведено, що об'єктом правового впливу є таке юридичне явище, що позначається відповідною правовою категорією як «тінзація економіки».

Окреслено проблематику використання терміна «детінізація», основу якого складає неюридична категорія «тіньові капітали», які залучаються до легальної економіки, а результатом має бути зниження рівня тінзації. Теза щодо незаконного походження таких капіталів є загальноприйнятою в наукових колах, і тому складність викликає формування шляхів залучення таких «тіньових капіталів» у легальну економіку.

Визначено проблематику вживання терміна «легалізація» як категорію, тотожну «протидії тінзації». Закцентовано увагу на функційній належності

«легалізації» як позитивної діяльності в сенсі «легалізації незаконних капіталів» та негативної – «легалізації, тобто відмивання доходів».

Окрема увага приділена співвідношенню понять «протидія (запобігання) корупції» та «тінізація економіки», у результаті чого встановлено їх комплексний характер та системне застосування.

Обґрунтовано використання терміна «протидія тінізації економіки», встановлено його сутність та зміст, наведено його дефініцію, актуалізовано необхідність здійснення дослідження питання протидії саме в адміністративно-правовому аспекті.

У підрозділі 2.2 *«Гене́за нормативно-правового забезпечення протидії тінізації економіки»* визначено нормативно-правові засади протидії тінізації економіки з урахуванням соціальних процесів та змін у суспільних відносинах, прогресивних чи негативних явищ, які вимагають правового оформлення.

Аналіз нормативно-правових актів у сфері забезпечення безпеки, зокрема й економічної, дає підстави говорити про відсутність системотвірних стратегічних документів у напрямі протидії «тінізації економіки» як загрози національним інтересам.

Кількість нормативно-правових актів у більшості випадків перекреслює їх якість і забезпечує формування правової колізії та конфлікту інтересів у зв'язку з відсутністю розуміння єдиної мети їх прийняття й нехтування вимог системного підходу, і тому нормативно-правове забезпечення протидії тінізації економіки спрямоване здебільшого на визначення та використання кримінально-правових заходів такої протидії через пострадянське минуле нашої країни. Обґрунтовано пріоритет адміністративно-правових заходів протидії з урахуванням їх можливостей, зокрема й тих, що не пов'язані виключно з притягненням осіб до відповідальності. Визначено роль «дерегуляції» як заходу протидії тінізації економіки, зокрема «мараторію на здійснення заходів державного контролю», які в сучасних умовах призводять до зворотного результату в частині протидії тінізації економіки, замість очікуваного – підвищення рівня «економічної свободи», «покращення інвестиційного клімату». Особливості тінізації економіки, пов'язані з історичними умовами розвитку економічної системи та управління нею на теренах сучасної України та підходів до формулювання власне поняття «тіньова економіка», відбилися на подальшому розвитку нормативно-правового забезпечення протидії поширенню цього явища. Це пов'язано із загостренням криміногенної обстановки в країні, хоча одним із найважливіших завдань діяльності всіх органів державної влади в Україні визначено зміцнення законності та правопорядку. Такий стан справ і визначав характер наукових пошуків розв'язання проблем тінізації економіки в межах кримінально-правових та криміналістичних досліджень. Наша увага була зосереджена на аналізі нормативно-правового забезпечення в період 2003-2007 рр., оскільки для нього характерний розвиток адміністративно-правового регулювання в напрямі забезпечення протидії тінізації економіки на підзаконному рівні,

створення спеціальних робочих груп та визначення напрямів діяльності окремих органів виконавчої влади, що діяли в незначному часовому періоді.

Здійснено класифікацію нормативно-правових актів відповідно критеріїв, використання яких надало змогу встановити ступінь розробленості правового забезпечення протидії тінізації, позитивні риси та прорахунки, щодо встановлення взаємозв'язків явища тінізації з іншими загрозами у сфері економіки та відповідне застосування комплексних адміністративно-правових чи економіко-правових заходів такої протидії.

У підрозділі 2.3 *«Теоретичний зміст та юридичне значення адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки»* визначено зміст та юридичне значення адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки.

Обґрунтовано, що дослідження адміністративно-правового забезпечення протидії поширенню суспільно шкідливого явища – тінізації економіки, вимагає об'єднання зусиль економістів та юристів, системного використання економічних і правових методів пізнання та регулювання, з метою недопущення руйнації економічних відносин, що можливо у випадку визначення об'єктом впливу держави та інших суб'єктів забезпечення протидії – саме правопорушень у сфері економіки. Такий вплив на поширення тінізації економіки має визначатися з урахуванням динамічного й системного характеру як явища тінізації, так і діяльності суб'єктів протидії. Нівелювання адміністративних методів такого впливу держави призвело до негативних наслідків, реального значного зростання економічних правопорушень, появи правового вакууму, що ситуативно заповнювався, спричиняючи нагромадження не завжди якісних і взаємоузгоджених нормативно-правових актів, положення яких створювали колізії, сприяли формуванню нових адміністративних бар'єрів у діяльності суб'єктів економічної діяльності. З огляду на це, доцільним є використання двох основних груп методів: 1) економічних, що спонукатиме до створення сприятливих умов для економічного розвитку; 2) правових, зокрема адміністративно-правових, спрямованих на стримування «тінізації» як загрози основам національної безпеки України, формування умов, за яких тінізація економіки стане не вигідною для суб'єктів господарювання.

Формування адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки здійснено відповідно до доктринальних положень про розвиток предмету й методу науки адміністративного права щодо забезпечення ефективного захисту прав людини, її безпеки поряд з інтересами держави адміністративно-правовими засобами, створення сприятливих умов для розвитку та дії позитивних чинників і блокування гальмівних, негативних.

Розділ 3 «Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки» складається з трьох підрозділів, у яких визначено поняття, види та методологія систематизації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, а також здійснено їх структурно-функціональну характеристику.

У підрозділі 3.1 «Поняття та види суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки» проаналізовано передумови формування поняття «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки» крізь призму таких усталених юридичних категорій: «суб'єкт адміністративного права», «учасник адміністративних правовідносин» «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення».

Досліджено підходи до групування суб'єктів протидії корупції, котрі в стратегічних документах одночасно визначені й суб'єктами протидії тінізації економіки. Наведені в науці критерії до групувань суб'єктів протидії корупції вказують на визначальність функціонального призначення та кола повноважень окремих суб'єктів антикорупційної діяльності, до яких діяльність із протидії тінізації економіки входить опосередковано. Закон України «Про основи національної безпеки України» чітко не розмежує завдання та функції суб'єктів, на яких покладається забезпечення національної безпеки, обмежуючись зазначенням того, що вони здійснюють їх у межах повноважень, які визначаються законами та іншими нормативно-правовими актами. Це спонукає науковців до мікроаналізу повноважень суб'єктів протидії окремим загрозам, без наголосу на передумовах існування підсистеми адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації. Доведено, що з метою забезпечення системного підходу до формування системи суб'єктів забезпечення протидії загрозам у різних сферах, у тому числі й у сфері економіки, необхідно в нормативно-правовому акті, що містить концептуальні положення, визначити суб'єктів, конкретизувати їх завдання та методи діяльності, відповідно й у межах їх загальної компетенції.

Враховуючи особливості явищ тінізації економіки, пропонуємо уточнити й розширити загальноприйнятту класифікацію суб'єктів адміністративно-правового забезпечення за ознакою адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки.

У підрозділі 3.2 «Структурно-функціональна характеристика окремих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки» з'ясовано правовий статус окремих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки з урахуванням очевидної необхідності посилення безпекового складника та в процесі стрімкого реформування системи органів державної влади, зокрема й перспективних ризиків «переформатування» інституційної системи контролюючих та правоохоронних органів. Необхідність формування ефективної системи суб'єктів протидії тінізації економіки в умовах обмежених можливостей фінансування кардинальних організаційно-структурних змін та, власне відсутності визначення конкретної стратегії для забезпечення комплексної протидії тінізації економіки як складника державної політики національної безпеки. Окремо зацентовано увагу на Державній фіскальній службі України як на суб'єкті спеціальної компетенції, у діяльності якої здійснювалася спроба формування комплексної системи протидії тінізації економіки у вузькому

змісті. Запропоновано напрями підвищення інституційної спроможності ДФС України як цілісного підсистемного елементу системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки та визначено ризики пов'язані із її реформуванням.

Системний підхід передбачає визначення в нормативно-правовому акті, що містить концептуальні положення, визначення суб'єктів адміністративно-правового забезпечення та конкретизацію їх завдання та методів діяльності відповідно до їх загальної компетенції та в її межах. Саме такий підхід дозволить уникнути ситуації, за якої нібито «всі» і «кожний окремий» орган чи особа можуть і повинні забезпечувати протидію загрозам у будь-якій сфері, коли частіше не зрозуміло, у який саме спосіб.

У підрозділі 3.3 «*Методологія систематизації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки*» визначено відсутність системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, як загрози національним інтересам. Такий стан справ пов'язаний як із відсутністю нормативно-визначеного поняття тінізації економіки як загрози, так і чіткого визначення засад політики протидії цій загрозі в, наприклад, спеціальному законі (або затвердженій концепції чи стратегії), котрий би визначав і систему суб'єктів чи характеризував конкретну сферу відносин. Стверджується, що в положеннях про систему забезпечення національної безпеки, про яку йде мова в Законі України «Про основи національної безпеки України», вказано на чітко визначені пріоритети оборони країни, формування та координацію реалізації воєнної політики, що з одного боку, не викликає заперечень, а з іншого – залишає відкритим питання комплексного забезпечення національної безпеки, особливо протидії тінізації економіки.

Досліджено окремі підходи до формування системи адміністративно-правового забезпечення суб'єктів протидії тінізації економіки, в результаті аргументовано необхідність визнання пріоритету встановлення системних зв'язків між тими суб'єктами, які безпосередньо протидіють правопорушенням, зокрема злочинам та іншим правопорушенням у сфері економіки, та тими, які забезпечують розвиток економічних відносин, визначають напрями та пріоритети розвитку економіки, формуючи економічну політику, задіяні в підрахунках для з'ясування стану економічної системи країни. Також зосереджується увага на взаємодії суб'єктів забезпечення протидії тінізації економіки, зокрема щодо обміну інформацією про стан правовідносин та визначено її правову основу.

Розділ 4 «Адміністративно-правові засоби і заходи протидії тінізації економіки» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито поняття та види адміністративно-правових засобів та заходів протидії тінізації економіки, у тому числі й з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, а також досліджено перспективи розвитку інституту адміністративної відповідальності.

У підрозділі 4.1 «Поняття та види адміністративно-правових засобів і заходів протидії тінізації економіки» досліджено сутність і зміст адміністративно-правових засобів та заходів, які у своїй комплексності визначають зміст адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки. Доведено, що адміністративно-правові засоби протидії тінізації економіки мають розвиватися з урахуванням диспозитивного методу публічно-правового регулювання. Такий підхід дозволить зберегти чітку вказівку на призначенні адміністративного права як комплексного засобу забезпечення розвитку економічних відносин та протидії тінізації останніх, шляхом забезпечення дотримання його норм. Поряд із цим адміністративний примус та адміністративна відповідальність як засоби забезпечення законності та правопорядку в економічних відносинах відіграють особливу роль. Доведено домінування вектора, що визначає ефективність саме засобів юридичної відповідальності в ході протидії тінізації економіки, а поза увагою лишаються такі засоби, як контроль, звернення, котрі дійсно спрямовані на формування правового порядку в економічній сфері. Визначено та обґрунтовано комплекс проблем, які підлягають вирішенню з метою визначення запобігання тінізації економіки й полягають у малодослідженості категоріальної сутності поняття тінізації та тіньової економіки, неоднозначності до висвітлення ознак таких явищ, відсутності закріплення їх у правових актах, що призводить до невідповідності та обмеженості правових засобів та заходів, спрямованих на їх усунення з урахуванням сучасних реалій відповідності правовій формі існування, економічному та соціальному змісту таких феноменів і можливості впливати на них. Окремо доведено необхідність розвитку засобів протидії тінізації економіки, крім кримінальної відповідальності, відповідно навіть розвиток контролю як відповідного засобу зводиться до висунення на перший план його викривальної функції та мінімізації функції роз'яснення, допомоги покращення й підвищення ефективності діяльності підконтрольних суб'єктів тощо.

У підрозділі 4.2 «Перспективи розвитку інституту адміністративної відповідальності як адміністративно-правового засобу протидії тінізації економіки» досліджено підходи до можливостей використання інституту адміністративної відповідальності як засобу протидії тінізації вітчизняної економіки. Встановлено низку недоліків у правовому регулюванні та в окремих наукових доробках щодо використання інституту адміністративної відповідальності з метою забезпечення законності, у тому числі як засобу протидії правопорушенням у сфері економіки. Закцентовано увагу на проблематиці розмежування й розвитку адміністративної та фінансової відповідальності юридичних осіб, зокрема з урахуванням специфіки та ефективності забезпечення протидії тінізації економіки в Україні. Аргументовано забезпечення ефективного та системного врегулювання підстав та порядку притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення у сфері економіки шляхом удосконалення інституту адміністративного

правопорушення та розмежування його із кримінальним проступком, який, у свою чергу, також потребує розробки. Обґрунтовано доцільність застосування категорії «правопорушення у сфері економіки». Визначено нагальність комплексного перегляду підстав кримінальної та адміністративної відповідальності, що особливо актуалізується стосовно правопорушень у сфері економіки, спільною ознакою яких є наявність такої ознаки об'єктивної сторони як наслідок (майнова шкода). Встановлено методологічно невірні спроби необґрунтованого підвищення розмірів штрафів у забезпеченні протидії тінізації економіки, оскільки вони нерідко суперечать положенням щодо визначення ефективності такого стягнення. Запропоновано підхід для підвищення ефективності профілактики економічним правопорушенням шляхом використання досвіду США щодо механізму розрахунку штрафу залежно від розміру прибутку, отриманого від правопорушення, заподіяної шкоди, або предмету правопорушення.

У підрозділі 4.3 «Позитивний досвід застосування окремих заходів протидії тінізації економіки в зарубіжних країнах та особливості його застосування в Україні» проаналізовано окремі вимоги міжнародних організацій у напрямках боротьби з корупцією, організованою злочинністю, легалізацією (відмиванням) коштів, отриманих незаконним шляхом, які в сукупності складають основні напрями протидії тінізації економіки в розвинених країнах світу. Досліджено основні механізми здійснення фінансового контролю за доходами протиправного походження в Німеччині, Італії, Японії та США, у яких рівень тіньової економіки найнижчий. Встановлено, що в більшості розвинених країн про фінансову операцію, яка перевищує нормативно визначену суму повідомляють усі суб'єкти підприємницької діяльності. Наголошено на необхідності вдосконалення системи фінансового моніторингу та фінансового контролю, оскільки констатується низька ефективність таких заходів через прогалини механізму їх здійснення в реаліях вітчизняної правової системи. З'ясовано, що однією з основних проблем, яка підлягає вирішенню, є забезпечення ефективності використання інформації, отриманої від реалізації наведених заходів за двома відносно самостійними напрямками: визначення ступеня загрози тінізації економіки; запобігання, припинення, викриття та доказування правопорушень у сфері економіки. Окрему увагу приділено проблематиці вилучення доходів, отриманих злочинним шляхом, з урахуванням позитивних зарубіжних практик.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексну наукову розробку концептуально-теоретичних та прикладних проблем адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки в Україні, яка включає вироблення цілісної системи наукових поглядів на тінізацію економіки, її детермінацію й визначення на цій основі головних напрямів протидії такій загрозі, підвищення

ефективності такої діяльності. Отримані висновки, пропозиції та рекомендації щодо наукового й прикладного використання отриманих результатів вирішення наукової проблеми підтверджують актуальність теми. Основні ідеї дослідження такі.

1. Концептуальний підхід до адміністративно-правового дослідження проблеми визначення сутності адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки передбачає ключові положення про структурно-функціональну побудову підсистеми уповноважених суб'єктів забезпечення протидії тінізації економіки в системі національної безпеки, зміст впливу уповноважених суб'єктів на тінізацію економіки шляхом використання адміністративно-правових засобів і заходів з метою недопущення формування та збільшення рівня такої загрози національній безпеці у сфері економіки. Теоретико-правове обґрунтування сутності тінізації економіки є висхідним для формування підходу щодо визначення адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки в його змістовому наповненні, що передбачає виокремлення суб'єктів, їх функціонально-структурну характеристику та окреслення відповідних засобів і заходів впливу.

2. Ґрунтуючись на понятті «тіньова економіка» за широкого підходу – як діяльності у сфері економіки, що спрямована на отримання матеріального результату, який не відображається (не обліковується, не контролюється) та не включається до складу ВВП, сформульовано авторське поняття «тінізація економіки»: це процес трансформації економіки, пов'язаний із порушенням встановлених правовими нормами вимог до діяльності у сфері економіки, що спрямована на отримання матеріального результату, який не відображається (не обліковується, не контролюється) у складі ВВП, та, за умови досягнення критичного рівня, становить загрозу економічній безпеці. Про тінізацію економіки свідчить наявність ключової ознаки діяльності у сфері економіки, яка здійснюється поза державним контролем із порушенням правових приписів. Саме ця ознака дозволяє визначати тінізацію економіки як загрозу національній безпеці у сфері економіки та формувати перспективні способи державного впливу з метою недопущення виникнення та існування такої загрози. Застосований підхід одночасно передбачає можливість розмежування поняття «тінізація економіки» із суміжними поняттями в їх юридичному змісті: «тіньова економіка», «правопорушення у сфері економіки» (у широкому змісті цього поняття), «корупція», «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом».

У результаті аналізу наукових досліджень проблем тіньової економіки, встановлено, що цим поняттям у багатьох випадках позначаються неоднорядкові, окремі системні явища. Це є виправданим у межах економічних, соціологічних досліджень, спрямованих на встановлення економічно та соціально значущих показників, однак методологічно невірним при здійсненні юридичних досліджень. Усунення такої невідповідності можливе за умови введення в обіг та закріплення юридичного поняття «тінізації економіки».

3. Ретроспективний аналіз детермінації тінізації вітчизняної економіки дозволив виокремити три етапи її пізнання, що позначилися на становленні сучасних основних інститутів адміністративного права у сфері економіки та окремих напрямках правового регулювання протидії її тінізації. Передумовами формування таких етапів стали характерні для них особливості детермінації такого явища: першому етапу характерне визнання тіньової економіки як явища, притаманного капіталістичним державам, що формується у зв'язку з домінуванням приватного права та приватної власності. Дослідження цього періоду мають здебільшого порівняльно-правовий характер або здійснюється у сфері боротьби з так званим «економічним злочином» за відсутності реального розмежування тіньової економіки, економічної злочинності, злочинів у сфері економіки, організованої злочинності, корупції як правових явищ. Для другого періоду характерним є використання у висхідних гіпотезах твердження, що тіньова економіка на теренах країн пострадянського табору стала породженням її адміністративно-командної системи управління економікою, домінування державної форми власності. У дослідженнях визначалося зростання рівня тіньової економіки у зв'язку з наявністю ризиків перехідного періоду (приватизації, роздержавлення, переходу від командно-адміністративної системи управління до демократичної). Тіньова економіка або її детермінанти стають предметом наукового пізнання економістів, соціологів та юристів-кримінологів. Для третього етапу характерним є визнання множинності детермінаційного комплексу тінізації вітчизняної економіки. На доктринальному рівні відбувається осмислення економіки як об'єкта публічного адміністрування. Зазначається, що публічне регулювання економічних процесів повинно органічно поєднуватися з ринковими механізмами, не підміняючи та не применшуючи ролі останніх. На сьогодні особливої актуальності набуває виокремлення досліджень протидії тінізації економіки як загрози.

4. Здійснено систематизацію детермінант тінізації економіки з урахуванням авторського підходу щодо співвідношення тіньової економіки та особливостей тінізації економіки, на три групи: соціальні, економічні, правові. Останні доцільно групувати у дві підгрупи детермінант, які підлягають адміністративно-правовому впливу з метою їх нейтралізації: пов'язані з відсутністю правового регулювання відносин у сфері економіки та пов'язані з прогалинами в правовому регулюванні. Таке групування дозволяє визначити необхідні напрями й обрати ефективні засоби адміністративно-правового забезпечення протидії, спрямовані на формування правових приписів, що регулюють відносини у сфері економіки, та забезпечення дотримання таких приписів. Встановлена закономірність: неналежне забезпечення першого напрямку призводить до формування детермінант для тінізації економіки шляхом використання наявних прогалин правового регулювання, за аналогічної ситуації щодо забезпечення другого напрямку – детермінується порушення правових приписів, тобто скоєння правопорушень у сфері економіки.

5. Аналіз положень нормативно-правових актів, що діяли на території незалежної України, дозволив констатувати періодичне звернення до проблем інституційного забезпечення протидії тінізації, однак усе це не набуло ані системних рис, ані систематичності й послідовності. Встановлено, що окремі адміністративно-правові акти підзаконного характеру, в яких ішлося про важливість забезпечення протидії тінізації економіки та зазначалося про суб'єктів владних повноважень із визначенням окремих завдань за вказаним напрямом, втратили чинність, а передбачені в них заходи були розраховані на невеликий проміжок часу.

6. Аналіз теоретичних надбань щодо призначення адміністративно-правового забезпечення, сучасні тенденції розвитку предмету адміністративного права дає підстави стверджувати, що адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки ґрунтується на використанні адекватного понятійного апарату, системному аналізу тінізації економіки та у своєму змістовому наповненні відображає чотири основні напрями розвитку адміністративного права: а) праворегулятивний – регулювання організації й діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки та інших учасників правовідносин, що виникають під час забезпечення такої протидії, зокрема й щодо переліку адміністративно-правових засобів і заходів, підстав і порядку їх застосування; б) правореалізаційний – забезпечення можливостей реалізації особами, учасниками економічних відносин своїх прав і свобод, що не повинні обмежуватися без передбачених Конституцією України підстав, а також забезпечення реалізації повноважень суб'єктів протидії; в) правозахисний – забезпечення захисту порушених прав суб'єктів господарювання, окремих громадян, їх об'єднань тощо; г) правовідновлювальний – забезпечення можливостей подальшої економічної діяльності відповідно до встановлених правових приписів. У взаємозв'язку цих напрямів відображено умови формування ефективної системної діяльності уповноважених суб'єктів з дотриманням принципу рівної відповідальності, спрямованої на закріплення правових гарантій, охорону та захист прав, у результаті якої досягається визначена мета – охорона, захист, розвиток національних інтересів в економічній сфері та у сфері публічного адміністрування щодо попередження й недопущення порушень у згаданих сферах, формування загрози тінізації економіки.

7. Аргументована необхідність чіткого визначення поняття «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки» у зв'язку з неоднозначністю розуміння таких суб'єктів, до яких належать органи, що здійснюють регулювання економічної сфери, та органи безпосередньої протидії правопорушенням у сфері економіки. Класифіковано суб'єкти адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки за критерієм обсягу й характеру компетенції, а саме: 1) суб'єкти загальної компетенції; 2) суб'єкти загальної превенції; 3) суб'єкти спеціальної компетенції.

Перелік суб'єктів загальної компетенції є спільний щодо суб'єктів забезпечення протидії основним загрозам національній безпеці: Верховна Рада

України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, інші суб'єкти формування державної політики.

До суб'єктів другої групи – загальної превенції, віднесено Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство фінансів України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, Державну службу статистики України, Державну аудиторську службу України, Державну регуляторну службу України, Міністерство юстиції та ін.

Останню групу суб'єктів поділено на підгрупи: органи державної виконавчої влади, спеціально створені для протидії; органи державної виконавчої влади, що протидіють окремим правопорушенням в межах виконання інших завдань; міжнародні організації, які задіяні в реалізації окремих заходів та напрямів протидії тінізації економіки. До першої підгрупи, віднесено такі, що були утворені для розв'язання окремих проблем протидії тінізації: Урядову робочу групу з питань відстежування процесів тінізації економіки й розроблення пропозицій та рекомендацій щодо припинення її зростання, що задекларована як постійний орган при Кабінеті Міністрів України, очолюваний головою, котрий за посадою є Віце-прем'єр-міністром України. Постанова про створення цієї групи втратила чинність ще у 2001 році. До чинних суб'єктів цієї підгрупи віднесено підрозділи Державної фіскальної служби України, Національної поліції, Служби безпеки України.

Друга підгрупа суб'єктів спеціальної компетенції складається з суб'єктів за напрямками протидії правопорушенням, що можуть бути віднесені, до вчинених у сфері економіки, зокрема легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом), корупційним правопорушенням (Державної служби фінансового моніторингу України), правопорушенням та порушенням, пов'язаним із корупцією (Національна поліція, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України) тощо.

У третю підгрупу виокремлено міжнародні організації, які задіяні в реалізації окремих заходів та напрямів протидії тінізації економіки, а саме протидії злочинам, пов'язаним із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, наприклад: група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітет експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Transparency International та ін.

8. З метою вироблення єдиної ефективної стратегії діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, варто дотримуватися вимог стосовно до таких параметрів: а) функціональної спроможності суб'єктів протидії тінізації економіки, створення умов їх ефективної та постійної, безперервної діяльності з використанням новітніх інформаційних технологій; б) ефективності та керованості єдиної системи; в) налагодження співпраці з учасниками економічних відносин, зокрема, суб'єктами господарювання, платниками податків, бізнес-омбудсменом; г) мінімізації процедур, що пов'язані з втручанням в економічні відносини за рахунок розвитку ризикоорієнтованих підходів до визначення суб'єктів, що

потребують їх застосування; д) виявлення та мінімізації корупційних ризиків в діяльності суб'єктів; є) відповідності вимогам часу, можливостям фінансування та ситуації у країні, мобільності за стійких системних зв'язків, які дозволять розробити довгострокову стратегію без витрачання напрацьованого досвіду.

Доведено складність функціонування системи суб'єктів забезпечення протидії тінізації економіки за реальної відсутності нормативно-визначених суб'єктів безпосередньої компетенції. Це пов'язано з просуванням ідеї «оздоровлення економіки та створенням сприятливого інвестиційного клімату в Україні», що, на думку окремих учених та практиків, призведе до добровільного «виведення з тіні» економіки суб'єктами економічної діяльності. Такі твердження продукують обмеження правових можливостей органів державної влади, передусім виконавчої, у частині протидії правопорушенням у сфері економіки, ще більше ускладнює ситуацію, а також стає причиною відсутності усвідомлення потреби в комплексній протидії цим правопорушенням, а не тільки їх частині. Окремо наголошено на перспективності впорядкування діяльності відповідних суб'єктів, уповноважених на виконання завдання з ідентифікації, запобігання, виявлення та нейтралізації загрози тінізації шляхом реалізації покладених на таких суб'єктів функцій.

9. Доведено, що формування системи суб'єктів забезпечення протидії тінізації економіки повинно здійснюватися з урахуванням особливостей функціонування системи забезпечення національної безпеки та підсистем протидії окремих загрозам, що існують у її межах. Стрижнем у забезпеченні такої протидії загрозам визнається сфера економіки.

Правовий статус суб'єкта забезпечення адміністративно-правової протидії тінізації економіки повинен передбачити не тільки відповідне ієрархічне положення останнього в системі суб'єктів національної безпеки, але й наявність відповідного правового простору, в якому відповідна структура буде функціонувати, існувати, тобто наявність сукупності правових норм, що закріплюють призначення, функції, організацію діяльності та юридичну відповідальність їх посадових осіб.

Встановлено непослідовність та однобічність у проголошених та реально здійснюваних на сьогодні реформаційних процесах, що включають також реформу інституційного забезпечення захисту економічних інтересів держави. Задеклароване визнання більшої ефективності не притягнення до відповідальності суб'єкта, а запобігання вчиненню правопорушення у сфері економіки не має наслідком підготовки комплексного підходу до реального розв'язання проблем на рівні нормативно-правових актів.

Подальші дослідження суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки як загрози мають ґрунтуватися на визнанні пріоритету встановлення системних зв'язків між тими суб'єктами, котрі безпосередньо протидіють правопорушенням у сфері економіки, та тими, які забезпечують розвиток економічних відносин, визначають напрями й

пріоритети розвитку економіки, формуючи економічну політику, задіяні в підрахунках для з'ясування стану економічної системи країни. Ядром побудови теоретичної конструкції системи суб'єктів забезпечення національної безпеки доцільно визнати конструкцію «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення», що перебуватиме в системному зв'язку з конструкцією «суб'єкта протидії загрози тінізації економіки». За широкого підходу, формуючи систему суб'єктів забезпечення протидії тінізації економіки, до неї маємо включати суб'єктів, метою діяльності яких є: формування державної політики у сфері економіки; реалізація відповідної державної політики, зокрема щодо забезпечення контролю у відповідних сферах, запобігання корупції, протидії злочинності (зокрема, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом); захист прав і свобод людини і громадянина. Координацію таких суб'єктів може забезпечувати Рада національної безпеки та оборони України, за умови зміни її складу, із обов'язковим залученням Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, бізнес-омбудсмена.

10. Формування підходу до адміністративно-правових засобів та заходів протидії тінізації економіки ґрунтується на доктринальних положеннях, згідно з якими адміністративне право визнається комплексним засобом забезпечення розвитку економічних відносин та протидії тінізації останніх шляхом забезпечення дотримання (додержання) його норм. Обґрунтована важливість дотримання як форми реалізації норм адміністративного права, що забезпечує стан законності під час виникнення та розвитку економічних відносин, який виступає у свою чергу індикатором рівня тінізації економіки та ефективності протидії такому явищу. Основними засобами протидії тінізації економіки є адміністративне судочинство, контроль та звернення громадян до публічної адміністрації, які реалізуються у відповідних заходах, спрямованих на забезпечення законності у сфері економіки.

Актуалізовано проблематику розвитку адміністративно-правових засобів протидії тінізації економіки поряд із засобами кримінальної відповідальності, оскільки навіть розвиток контролю як відповідного засобу зводиться до висунення на перший план його викривальної функції та мінімізації функції роз'яснення, допомоги покращення та підвищення ефективності діяльності підконтрольних суб'єктів тощо. Доведена необхідність пошуку шляхів використання можливостей контролю та одночасно відходу від традиційного надання переваг якійсь конкретній формі контролю, що набули значного поширення ще за радянських часів.

11. З метою вдосконалення правових засад адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки обґрунтовано шляхи розвитку та вдосконалення чинного законодавства у сфері протидії тінізації економіки, зокрема щодо вдосконалення порядку взаємодії між підрозділами ДФС України при організації, проведенні та реалізації матеріалів перевірок платників податків, процедур проведення аналітичного дослідження з метою запобігання

та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та/або іншим правопорушенням тощо.

12. Встановлено, що одним із дієвих інструментів протидії тінізації в багатьох країнах світу є насамперед системи й механізми фінансового контролю за доходами протиправного походження. Водночас ефективна протидія поширенню тіньових економічних відносин можлива лише за наявності адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації національного рівня, побудованого на міжнародних стандартах з урахуванням як світового досвіду, так і національних особливостей цього явища та детермінант його поширення в кожній окремо взятій країні.

Для підвищення ефективності профілактики економічних правопорушень у вітчизняне законодавство доцільно запроваджувати досвід законодавства США щодо механізму розрахунку штрафу як адміністративно-правового стягнення: встановлення його розміру залежно від розміру, кратного прибутку, отриманому від правопорушення, заподіяної шкоди або предмету правопорушення. Така пропозиція пов'язана із положеннями про доцільність урахування компенсацій та співвідношення між економічною діяльністю, що здійснюється з порушенням правових приписів, та економічною діяльністю, яка здійснюється без таких порушень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тильчик О. В. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 378 с.

2. Рябченко О. П., Тильчик О. В. та ін. Правове регулювання управлінської та правоохоронної діяльності у сфері оподаткування: колективна монографія / за заг. ред. проф. О. П. Рябченко. Харків: В деле, 2016. 472 с. *(особистий внесок здобувача: аналіз та розробка шляхів удосконалення управлінської та правоохоронної діяльності в сфері оподаткування).*

3. Тильчик О. В. Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири: монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. Ірпінь: НДЦ ПО НУДПСУ, 2015. 570 с. *(особистий внесок здобувача: розробка напрямів оптимізації засобів забезпечення виконання податкового обов'язку).*

4. Тильчик О. В. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: у 3 т. / за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. Ірпінь: НУДПСУ, 2010. Т. 1. 804 с. *(особистий внесок здобувача: тлумачення статей 54, 57 Податкового кодексу України).*

5. Тильчик О. В. Передумови визначення співвідношення тіньової економіки та корупції в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 3. С. 58–60.

6. Тильчик О. В. Установлення співвідношення поняття «протидія тінізації економіки» із суміжними правовими поняттями. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 6. С. 72–75.

7. Тильчик О. В. Значення правової детермінації поняття «тіньова економіка». *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. С. 186–190.

8. Тильчик О. В. Нормативно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: ретроспективний огляд та пропозиції. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 155–159.

9. Тильчик О. В. Класифікація нормативно-правових актів, регулюючих питання протидії тінізації економіки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 117–122.

10. Тильчик О. В. Суб'єкти формування політики забезпечення протидії тінізації економіки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 124–128.

11. Тильчик О. В. Роль державного контролю у протидії тінізації економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2017. № 865. С. 332–337.

12. Тильчик О. В. Передумови віднесення протидії тінізації економіки до об'єкту адміністративно-правового регулювання (концептуальний вимір). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 876. С. 175–181.

13. Тильчик О. В. Інформаційне забезпечення діяльності контролюючих органів у протидії тінізації економіки. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1. С. 76–81.

14. Тильчик О. В. Детермінанти тінізації економіки: генезис економічних та правових доктрин. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6. Ч. 3. С. 166–171.

15. Тильчик О. В. Інституційні спроможності Державної фіскальної служби України як суб'єкта детінізації економіки: сучасний стан та перспективи. *Наука і правоохорона*. 2016. Вип. 3. С. 287–291.

16. Тильчик О. В. Огляд наукових досліджень визначення тіньової економіки. *Наука і правоохорона*. 2016. Вип. 2. С. 91–95.

17. Тильчик О. В. Новелізація адміністративно-правового забезпечення детінізації економіки. *Правова просвіта*. 2016. Вип. 1. С. 20–24. URL: <http://osvita-pravova.org.ua>

18. Тильчик О. В. До питання формування ефективної системи суб'єктів протидії тінізації економіки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6. С. 145–147.

19. Тильчик О. В. Взаємодетермінаційний зв'язок адміністративних реформ та тінізації економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 78–82.

20. Тильчик О. В. Причини тіньової економіки та тінізації економіки: встановлення співвідношення та класифікація. *Науковий вісник Херсонського*

державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6–2. Т. 1. С. 154–158.

21. Тильчик О. В. Правове регулювання способів та процедур забезпечення виконання податкового обов'язку: сучасний стан. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*, 2015. Вип. 2. С. 122–129.

22. Тильчик О. В. Правовий статус Служби безпеки України як суб'єкта протидії тіньовій економіці. *Наука і правоохорона*. 2015. Вип. 4. С. 154–159.

23. Тильчик О. В. Визначення, види та підстави застосування адміністративного арешту майна платника податків. *Право та управління*. 2011. Вип. 3. С. 294–301. URL: <http://pravo-upravlinnya.org.ua>

24. Яцюк О. В. Податкова застава та застава майна як спосіб забезпечення виконання податкового обов'язку за Законодавством України та Російської Федерації (порівняльно-правове дослідження). *Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис*. 2010. Вип. 1. С. 124–129.

25. Тильчик О. В., Тильчик В. В. Права платників податків – учасників податкових спорів як невід'ємний елемент їхнього правового статусу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 1. Ч. 2. С. 85–90 (особистий внесок здобувача: тлумачення статей 54, 57 Податкового кодексу України).

26. Яцюк О. В., Тильчик В. В. Правове забезпечення встановлення місцезнаходження платника податків як одна з функцій підрозділів податкової міліції. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 48. С. 223–229 (особистий внесок здобувача: встановлення сутності та змісту поняття «правового-забезпечення»).

Праці апробаційного характеру:

27. Тильчик О. В. Проблеми забезпечення комплексності запобігання та протидії корупції, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в контексті створення служби фінансових розслідувань. *Актуальні проблеми запобігання корупції та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в контексті створення служби фінансових розслідувань: матеріали наук.-практ. семін. (Ірпінь, 20 жовт. 2017 р.)*. Ірпінь. 2017. С. 51–54.

28. Тильчик О. В. Організаційне забезпечення протидії тінізації економіки. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 черв. 2017 р.)*. Київ. 2017. С. 345–348.

29. Тильчик О. В. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції: окремі проблеми практичної реалізації на прикладі ДФС України. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: матеріали всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 24 трав. 2017 р.)*. Київ. 2017. С. 189–192.

30. Тильчик О. В. Значення протидії тінізації вітчизняної економіки як складової економічної безпеки. *Адміністративно-правове забезпечення безпеки людини та громадянина на сучасному етапі розвитку суспільства*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ. 2017. С. 56–59.

31. Тильчик О. В., Тильчик В. В. До питання співвідношення понять тіньова економіка і корупція. *Фінансові розслідування: імплементація європейського досвіду в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 19 трав. 2017 р.). Ірпінь. 2017. С. 253–257 (*особистий внесок здобувача: характеристика детермінант явищ тіньової економіки та корупції*).

32. Тильчик О. В. До питання оновлення підходу до формулювання поняття «правопорушення у сфері економіки». *Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 берез. 2017 р.). Кривий Ріг. 2017. С. 162–164.

33. Тильчик О. В. Перспективи та значення наукових досліджень проблем адміністративно-правового забезпечення детінізації економіки. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). Київ. 2016. С. 144–147.

34. Тильчик О. В. Захист прав потерпілого за чинним КПК України: реалії сьогодення. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 20 листоп. 2015 р.). Ірпінь. 2015. С. 354–356.

35. Тильчик О. В., Білоус Т. В. Реформування податкової міліції: проблеми та перспективи. *Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали інтер.-конф. (м. Київ, 28 листоп. 2014 р.). Київ. 2014. С. 145–148 (*особистий внесок здобувача: визначення перспектив реформування кримінальної юстиції в Україні*).

36. Тильчик О. В., Шевченко К. В. Правове регулювання адміністративних неюрисдикційних проваджень: зарубіжний досвід та перспективи його застосування в Україні. *Актуальні правові та організаційні проблеми публічного управління та судочинства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 12–13 квіт. 2013 р.). Київ. 2013. С. 158–161 (*особистий внесок здобувача: визначення сутності та змісту адміністративних неюрисдикційних проваджень*).

37. Тильчик О. В. Сутність та зміст категорії «правові засоби». *Фінансовий механізм структурної модернізації національної економіки*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 5–7 берез. 2012 р.). Ірпінь. 2012. С. 33.

38. Яцюк О. В. Слідча дія зняття інформації з каналів зв'язку та право людини на таємницю телефонних розмов. *Запобігання злочинам у сфері забезпечення національної безпеки України*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2008 р.). Київ. 2008. С. 121–124.

39. Яцюк О. В. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття та розслідування злочинів, вчинених організованими групами. *Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 13 листоп. 2008 р.). Ірпінь. 2008. С. 524–534.

40. Яцюк О. В. Податкова застава як засіб забезпечення погашення податкового боргу. *Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення та перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 6 черв. 2008 р.). С. 444–446.

41. Яцюк О. В. Диференціація юридичної відповідальності за вчинення крадіжки. *Запорізькі правові читання*: матеріали міжнар. щоріч. наук. конф. (м. Запоріжжя, 15–16 трав. 2008 р.). Запоріжжя. 2008. С. 264–266.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

42. Касьяненко М. М., Яцюк О. В., Цимбал П. В., Власова Г. П., Кузьменко О. О. Управління органами державної податкової служби України: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. / за заг. редакцією П. В. Мельника. Ірпінь: НУДПСУ, 2010. 346 с. (*особистий внесок здобувача: характеристика контролюючого органу в сфері оподаткування у структурі державного управління, визначення його адміністративно-правового забезпечення, дослідження організаційно-управлінських проблем, зокрема й з урахуванням зарубіжного досвіду*).

43. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття та розслідування злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Академії митної служби України*. 2009. Вип. 1. С. 134–140.

44. Тильчик О. В., Тильчик В. В. Розв'язання податкових спорів в адміністративному досудовому порядку. *Влада. Людина. Закон. Міжнародний науковий журнал*. 2012. № 3. С. 38–45 (*особистий внесок здобувача: визначення структури та змісту досудового порядку вирішення податкових спорів*).

45. Яцюк О. В., Міщук М. П. Статуси податкового боргу: теоретичне та практичне значення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 47. С. 318–323 (*особистий внесок здобувача: загальна характеристика статусів податкового боргу*).

АНОТАЦІЯ

Тильчик О. В. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: теорія і практика. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;

інформаційне право. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2018.

Дисертацію присвячено формуванню, на засадах методології системного підходу, концептуального підходу до адміністративно-правового дослідження проблеми визначення сутності адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки. Такий підхід дозволив сформулювати поняття, встановити зміст і функції тіньової економіки та тінізації економіки, з урахуванням яких формується концептуальне праворозуміння необхідності протидіяти тінізації економіки як протиправній діяльності. У межах аналізованих понять здійснено розмежування економічної діяльності та протиправної діяльності, яка, зокрема, і має ознаки економічної. Систематизовано детермінанти тінізації економіки з урахуванням авторського підходу до співвідношення тіньової економіки та особливостей тінізації економіки. Розкрито генезу нормативно-правового забезпечення протидії тінізації економіки, запропоновано класифікацію нормативно-правових актів. Обґрунтовано шляхи розвитку та вдосконалення чинного законодавства у сфері протидії тінізації економіки. Здійснено класифікацію суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки з метою підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення їх діяльності. Сформовано пріоритетні напрями вдосконалення нормативних положень щодо використання в Україні заходів протидії тінізації економіки, які визнані ефективними в окремих зарубіжних країнах.

Ключові слова: *тінізація економіки, тіньова економіка, адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правові заходи, запобігання корупції, правопорушення у сфері економіки, відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом.*

АННОТАЦІЯ

Тыльчик О. В. **Административно-правовое обеспечение противодействия тенизации экономики: теория и практика.** – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2018.

Диссертация посвящена формированию концептуального подхода к административно-правовому исследованию проблемы определения сущности административно-правового обеспечения противодействия тенизации экономики, опираясь на методологию системного подхода. Такой подход позволил сформулировать понятие, установить содержание и функции теневой экономики и тенизации экономики, с учетом которых формируется

концептуальное правопонимание необходимости противодействовать тенизации экономики как противоправной деятельности.

Раскрыто генезис нормативно-правового обеспечения противодействия тенизации экономики и предложена классификация нормативно-правовых актов. На основе доктринальных положений определены виды субъектов административно-правового противодействия, основные составляющие подхода к их систематизации. Обоснованы пути развития и совершенствования действующего законодательства в сфере противодействия тенизации экономики. Сформированы приоритетные направления совершенствования нормативных положений по использованию в Украине административных мер противодействия тенизации экономики, которые признаны эффективными в отдельных зарубежных странах.

Ключевые слова: *тенизация экономики, теневая экономики, административно-правовое обеспечение, административно-правовые меры, предотвращение коррупции, правонарушения в сфере экономики, отмывание средств, полученных преступным путем.*

ANNOTATION

Tylchyk O. V. Administrative and legal provision for counteraction of shadowing the economy: theory and practice. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Annotation on the thesis for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law – The University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2018.

The present paper is devoted to the formation a conceptual approach to the administrative and legal study of the problem of determining the essence of the administrative and legal provision for counteraction of shadowing of the economy, based on the methodology of the system approach. This approach allowed formulating the concept, establish the content and functions of the shadow economy and shadowing of the economy, with taken into which are forming the conceptual and legal understanding of the need for counteraction to shadowing of the economy as an illegal activity. In the framework of the analyzed concepts, a distinction is made between economic activity and illegal activity, which, in particular, has economic features. The above division is of a principle character, since it enables one to define «shadowing of economy» as a threat to national (economic) security, as well as to identify the difference between «economic activity», «offense in the economic sphere» and «economic offense», which is the economic and legal sciences mistakenly make up the content of the identified categories «shadow economy» and «shadowing of economy».

The periodization of the development of cognitive activity of the shadow economy and shadowing on the territory of Ukraine are substantiated based on the

following criteria: recognition of key determinants of shadowing of the economy, conditioned by the dominant form of public administration of the economy, assessment to the impact of shading the economy on the political and economic situation in the country. Systematization of the determinant of shadowing of the economy is made with taking into the author's approach regarding the ratio of the shadow economy and features shadowing of the economy, into three groups: social, economic, legal. Within in the latter, two sub-groups of determinants are allocated, which are subject to administrative and legal influence in order to neutralize them, connected with: – lack of legal regulation of relations in the economic sphere; – gaps in legal regulation. Such grouping allows us to determine the necessary directions and to choose effective means of administrative and legal provision for counteraction, aimed at forming legal regulations of economic relations; and ensuring compliance with such regulations. Established law: improper provision of the first direction leads to the formation of determinants of shadowing of the economy through the use of existing gaps in legal regulation, in the same situation with regard to securing the second direction – the violation of legal requirements, ie committing offenses in the field of economics are determined.

This paper presents genesis of the normative and legal provision for counteraction of shadowing of the economy and the classification of normative and legal acts are revealed. The ways of development and improvement of the current legislation in the field for counteraction of shadowing of the economy are substantiated, in particular: regarding the organization of the activities of the relevant entities authorized to perform the task of identifying, preventing, detecting and neutralizing the threat of shadowing, by implementing the functions entrusted to such actor, analytical research aimed at preventing and counteracting the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism, financing of the proliferation of weapons of mass destruction and/or other offense; improvement of the order of interaction between the units of the SFS of Ukraine in the organization, implementation of materials for the inspections of taxpayers, etc.

The classification of actors of administrative and legal provision for counteraction of shadowing of the economy is conducted and further development of scientific approaches to increase the effectiveness of administrative and legal provision for activities of actors of special competence, which counteract of shadowing of the economy in the framework of other tasks, on the basis of achieving a balance between tasks, functions and their connection with concrete means and measures of action of bodies and avoiding duplication of powers between different actors of counteraction.

The priority directions of improvement of normative provisions for concerning the application in the legislation of Ukraine for counteraction measures of shadowing of the economy, which is recognized as effective in certain foreign countries are formed. To improve the effectiveness of the prevention of economic offenses in domestic law, it is proposed to introduce the experience of the USA legislation regarding the mechanism for calculating a fine as an administrative penalty: setting

its size, aliquot the profit derived from the offense, the caused by harm, or the offense. This approach will avoid a situation where the violation of legal requirements is more advantageous due to a small fine. At the same time, it was emphasized on the development of other types of administrative penalties, without specifying a panacea exclusively for increasing the rate of such kinds of penalty as a fine.

Keywords: *shadowing of economy, shadow economy, administrative and legal provision, administrative and legal measures, counteraction of shadowing of the economy, prevention of corruption, offenses in the economic sphere, money laundering, determination of shadowing of the economy, a threat to national (economic) security.*

Підписано до друку 27.02.2018. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 0809.
Видруковано в Університеті ДФС України 08201, Київська обл., м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31.